

СІЛЬСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ФУНДАМЕНТ ВІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сільське підприємництво стає важливим фактором розвитку економіки України. Становлення, розвиток і утвердження підприємництва в аграрному секторі пов'язані із результатами здійснення земельної реформи, яка здійснюється з 90-х років ХХ ст., її витоками у сільськогосподарському виробництві є розпаювання земель і майна у колгоспах і перетворення їх у колективні сільськогосподарські підприємства та надання бажаним сільськогосподарським товаровиробникам вийти із них і створити самостійні фермерські господарства. Цей процес тривав до грудня 1999 року, коли був введений Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо реформування аграрного сектора економіки», що визначав обов'язкову реорганізацію колективних сільськогосподарських підприємств і сприяв створенню різних форм господарювання в українському селі. Утвердження нових форм власності та господарювання створило сприятливі умови для розвитку підприємства в аграрному секторі економіки України.

Ключові слова: *сільське підприємництво, аграрний сектор, фермерське господарство, земельний податок, мала приватизація, податок на додану вартість.*

При визначенні ролі сільського підприємництва в сільськогосподарському виробництві враховуються різні об'єктивні та суб'єктивні фактори. Правомірно, що ця проблема розглядається в залежності із існуючим суспільно-політичним устроєм країни, формами власності, рівнем розвитку ринкових відносин, методами господарювання, станом наукового та кадрового забезпечення аграрного сектора. Без розвинутого підприємництва, для широкомасштабного розвитку якого необхідно терміново створювати і удосконалювати існуючі економічні, політичні, соціальні, правові умови, Україні не стати на шлях усталеного господарського прогресу, не увійти в світову економіку в якості рівноправного суб'єкта міжнародних відносин.

Сьогодні перед Україною стоїть завдання практично заново відтворити підприємництво як господарську систему, як фундамент вільної економіки. При цьому повинно бути вирішене двоєдине завдання: по-перше, забезпечити необхідні організаційно-правові умови розвитку бізнесу і, по-друге, відродити особливий прошарок ділових людей, спроможних бути підприємцями.

Принципи формування і розвитку підприємництва втілюють об'єктивні та суб'єктивні чинники. Об'єктивні зумовлюються існуючими в державі формами власності та господарювання, наявністю передумов для його існування. Суб'єктивні виявляються у працях науковців про теоретичні засади господарювання на підприємницьких засадах, програмах громадських об'єднань, державної політики, відображеній у законодавчих і нормативних актах.

Принципи аналізу виробничої характеристики різних суб'єктів власності в аграрному секторі містяться у працях О. Чайнова

«Диференційний розгляд селянських господарств, – зазначає він, – замість селянського масиву дозволив із великою точністю вивчати господарства різних груп села і тим самим уточнити всі висновки, зв'язані з організацією виробництва» [13, с.88]. Об'єктом наукової зацікавленості вченого були й фермерські господарства, як варіанти сімейного трудового господарства, де «поряд з робочою силою сім'ї використовується наймана праця».

Вказану проблему О. Чаянов висвітлював відповідно визначених ним загальних принципів організації селянського господарства. За словами вченого, будь-яке селянське господарство в організаційному відношенні характеризується його системою, тобто родом й способом поєднання землі, праці та капіталу. Для кожної системи господарювання можна визначити найдоцільніше співвідношення його виробничих факторів, та абсолютні розміри самого господарства, що забезпечують найнижчу собівартість продукції, а отже, найбільший прибуток. «Всяке надмірне озброєння праці засобами виробництва або землею зверх технічно отриманого рівня, – акцентував О. Чаянов, – буде зайвим тягарем і не приведе до збільшення обсягу господарства, оскільки наступне напруження праці вже за межами встановленого рівня його самоексплуатації неприйнятне для сім'ї, а продуктивність його затрат завдяки зростання капіталоінтенсивності, природно, не може бути підвищена, оскільки досягнута норма забезпечення сама собою є оптимальною» [13, с.256].

О. Чаянов вважав, що найбільше уваги потрібно звернути на процес перетворення трудових сімейних господарств у фермерські господарства, основані на застосуванні найманої праці з метою одержання додаткової вартості. Саме цей тип «диференціації» О. Чаянов вважав «центром проблеми» [13, с.19].

Аналіз законодавчих і нормативних актів з проблем розвитку підприємництва дає підставу вважати, що в них відображені та конкретизовані його настанови щодо суті та шляхів розвитку підприємництва в сучасному агропромисловому комплексі України.

Законом України «Про власність» передбачено існування підприємств різних видів в залежності від форм власності.

У законах з проблем реформування економічної системи визначався статус підприємців. Встановлювалось, що це категорія людей, що займається особливим видом діяльності, в основі якої лежить ряд неодмінних умов та вимог. По-перше, неодмінною умовою та ознакою підприємницької діяльності є свобода вибору напрямків та методів діяльності. По-друге, це самостійність прийняття рішень і відповідальність за їх наслідки та зв'язані з цим ризики. Діяльність не пов'язана з відповідальністю за рішення, що приймаються та їх наслідки більше відносяться до простого розпорядництва за дорученням ніж до підприємницької діяльності. Остання не відбувається без економічних падінь та зв'язаних з цим наслідків. По-третє, найголовнішою ознакою підприємницької діяльності є орієнтація на комерційний успіх, отримання підприємницького доходу.

Підприємництво це не просто діяльність, пов'язана з ризиком і падінням. Це ще й особливий стиль та тип поведінки, образ мислення, складовими якого є ініціативність, рішучість, відповідальність, готовність до ризику, наполегливість, незалежність і впевненість у собі. Окрім того, серйозний сучасний підприємець має бути порядною, високоосвіченою людиною, орієнтуватися в складних перипетіях економічного життя, досконало розбиратися у виробництві, функціонуванні сфери обігу, обміну, споживання, володіти інформацією тощо [11, с.28].

23 березня 1993 року Кабінет Міністрів України схвалив постанову «Про програму державної підтримки підприємництва в Україні», яка спрямовувалась на захист підприємництва, передусім у приватному секторі економіки, створення правових і організаційно-економічних умов для його розвитку та формування механізму державного регулювання і координації підприємницької діяльності [5, с.31-34].

Відповідно із концептуально-правовими засадами з проблем власності в цілому видано спеціальні закони про власність на землю.

У січні 1992 року прийнято спеціальний Закон «Про форми власності на землю», який встановлював державну, колективну, приватну власність на землю, підкреслювалась їх рівноправність [10, с.4].

6 березня 1992 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)». Закон встановлював правовий механізм приватизації майнових комплексів невеликих державних підприємств шляхом їх відчуження на користь одного покупця одним актом купівлі-продажу [8, с.3].

Відповідно указу Президента України Л. Кравчука «Про комерціалізацію діяльності підприємств і організацій сфери послуг» вказаним структурам надавалась самостійність та статус юридичної особи [7, с.4].

У наступні роки видано ряд указів Президента України щодо шляхів розвитку малої приватизації. 3 липня 1992 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про плату за землю», в якому визначалося, що використання землі в Україні є платним, плата справляється у вигляді земельного податку чи орендної плати. Підкреслювалося, що ця дія запроваджується з метою раціонального використання й охорони земель [9, с.6]. Відповідно із вказаним Законом Кабінет Міністрів України 16 вересня 1992 року видав постанову «Про порядок визначення ставок земельного податку».

12 січня 1993 року Кабінет Міністрів України схвалив Декрет «Про порядок ведення земельного кадастру», яким затверджувалося Положення про порядок ведення державного земельного кадастру. Державний комітет по земельних ресурсах зобов'язував організувати роботу по поетапному переходу на автоматизоване ведення державного земельного кадастру, проведення топографо-геодезичних, картографічних робіт, ґрунтовних обстежень тощо [4, с.87-89].

2 червня 1995 року Президент України Л. Кучма видав указ «Про деякі питання щодо прискорення малої приватизації в Україні» [12, с.6].

Водночас вдосконалювалась методика організації та проведення малої приватизації. 30 липня 1998 року Фонд державного майна України затвердив порядок визначення та застосування способів приватизації щодо об'єктів малої приватизації [6, с.375].

Розвиткові підприємництва в агропромисловому комплексі сприяли й закони про приватизацію певних виробничих підприємств та об'єктів інфраструктури.

Подальшому розвитку підприємницької діяльності, в тому числі в аграрному секторі, сприяють заходи, спрямовані на: а) передачу на пільгових умовах суб'єктам малого підприємництва невикористаних, вільних виробничих площ державних, комунальних підприємств, які пропонуються до продажу, передачі в оренду суб'єктам малого підприємництва; б) активізацію діяльності координаційних рад (комітетів, комісій) при місцевих органах виконавчої влади, до складу яких входять представники об'єднань підприємців, уповноважених з питань захисту прав підприємців, представники органів державної податкової служби, органів внутрішніх справ, в) спрощення процедури введення земельних ділянок, отримання дозволів на будівництво, реконструкцію та введення в експлуатацію промислових об'єктів, підприємств громадського харчування та роздрібною торгівлі.

На подальший розвиток підприємництва в аграрному секторі спрямовано нові положення щодо оподаткування сільськогосподарських підприємств та підтримки соціальних стандартів їх працівників. Вони містяться у Законі «Про внесення змін до деяких законів України з вказаних питань», прийнятому Верховною Радою України у липні 2004 року. *По-перше*, визначено, що будь-яка юридична або фізична особа, яка провадить підприємницьку діяльність у сфері сільського господарства, лісового господарства, рибальства, з обробки чи переробки такої виробленою нею продуктів, а також з наданням супутніх послуг, може обирати спеціальний режим оподаткування податком на додану вартість. *По-друге*, передбачено, що сільськогосподарське підприємство може при певних умовах звільнитися від вказаного податку. *По-третє*, встановлено, що оподаткування операцій з продажу (поставки) сільськогосподарським підприємством сільськогосподарської продукції за такими ставками продажу: а) 6 відсотків від вартості проданих (поставлених) товарів лісового господарства та рибальства, супутніх їм послуг; б) 9 відсотків від вартості проданих (поставлених) товарів сільського господарства, супутніх їм послуг; в) повністю залишається у власності сільськогосподарського підприємства, не підлягає оплаті (стягненню) до бюджету, який використовується для відшкодування сум податків на додану вартість.

У процесі реформування форм власності на землю виникла необхідність більш чіткого визначення правових засад розмежування земель державної та комунальної власності і повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо регулювання земельних відносин з метою створення умов для реалізації конституційних прав власності на землю, забезпе-

чення національного суверенітету, розвитку матеріально-фінансової бази місцевого самоврядування. Напрями та шляхи вирішення вказаних питань визначені у Законі «Про розмежування земель державної та комунальної власності» (лютий 2004 року).

У Законі роз'яснено суть поняття розмежування земель державної та комунальної власності. Воно полягає у здійсненні організаційно-правових заходів щодо розподілу земель державної власності на землі територіальних громад і землі держави, а також щодо визначення і встановлення в природі (на місцевості) меж земельних ділянок державної та комунальної власності. Визначено, що принципами такого розмежування є: а) забезпечення безпеки держави; б) поєднання державних і місцевих інтересів; в) забезпечення рівності права власності на землю територіальних громад та держави; г) безоплатність; д) обґрунтованість; е) досягнення збалансованого співвідношення економічних та екологічних інтересів суспільства, забезпечення раціонального використання та охорони земель.

У законах з проблем розвитку підприємництва визначалося, що особи. Які займаються цією справою мають право об'єднуватися у громадські організації. 17 вересня 1991 року в Києві пройшов установчий з'їзд Конгресу ділових кіл України. 79 делегатів представляли усі регіони і форми власності. З'їзд проголосив створення незалежного громадського об'єднання підприємців республіки, до якого увійшли Селянська спілка України, Спілка орендарів і підприємців, ряд коаліцій та представників українського бізнесу [3, с.7].

З'їзд Конгресу, який відбувся в Одесі 29-30 вересня 1991 року, визначив позицію щодо роздержавлення і приватизації власності, радикалізації економічних реформ, створення ефективної ринкової економіки в Україні. Зареєстровано статут Конгресу, затверджено положення про роботу його постійних комісій та їх склад. Прийнято звернення до ділових кіл України [1, с.6].

У березні 1992 року відбувся установчий з'їзд промисловців і підприємців, на якому засновано Український союз промисловців та підприємців. У його статуті визначалося, що головним завданням організації є захист інтересів господарських структур [2, с.12].

Організаціям роботодавців та їх об'єднанням надано право вносити до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування пропозиції з питань, пов'язаних з їх статутною діяльністю. Вони зобов'язані брати участь у веденні колективних переговорів і укладенні угод, у соціальному партнерстві в порядку і на умовах, визначених відповідним законом, у формуванні та проведенні державної політики зайнятості населення в управлінні фондами соціального страхування та нагляді за їх діяльністю. Організації роботодавців та їх об'єднання виступають стороною колективного трудового спору (конфлікту) в порядку та на умовах, визначених Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», користуються усіма правами сторони такого спору (конфлікту) і несуть відповідальність відповідно до закону.

Значущість організації роботодавців та їх об'єднань у політичному та соціально-економічному житті сучасного українського суспільства визначається і тим, що вони мають право: 1) одержувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності інформацію з соціально-економічних питань, пов'язаних з трудовими відносинами, розвитком держави, необхідну для виконання статутних завдань; 2) поширювати інформацію щодо своєї діяльності і пропагувати свої ідеї та мету; 3) висвітлювати свою діяльність в засобах масової інформації; 4) виступати засновниками засобів масової інформації відповідно до закону; 5) проводити соціологічні дослідження, створювати інформаційні та навчально-дослідницькі центри; 6) брати участь у розробленні та реалізації державної політики в галузі професійної освіти, у формуванні кваліфікаційних вимог до випускників навчальних закладів, фінансуванні створення та утримання недержавних професійно-технічних навчальних закладів.

Місце організації роботодавців та їх об'єднань у суспільно-політичному і соціально-економічному житті України визначається і їх основними обов'язками. Відповідно до Закону "Про організацію роботодавців" вони зобов'язані: а) сприяти ефективному розвитку вітчизняного ринку праці шляхом його збалансування; б) попереджувати зловживання монопольним становищем на ринку та виникнення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності; в) неухильно дотримуватися вимог законодавства України та свого статуту; г) використовувати не заборонені законом засоби захисту прав і законних інтересів роботодавців; д) брати участь у переговорах, консультаціях з укладення колективних договорів (угод), вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) відповідно до закону.

Законом визначені форми взаємовідносин організацій та їх об'єднань з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, професійними спілками, їх об'єднаннями та іншими організаціями найманих працівників. Особливо виділено положення про те, що: 1) організація роботодавців та їх об'єднання беруть участь у формуванні державної економічної та соціальної політики; 2) організації роботодавців та їх об'єднання визнають профспілки повноважними представниками працівників і захисниками їх трудових, соціально-економічних прав і інтересів, сприяють їх діяльності. Водночас вказано, що організаціям роботодавців та їх об'єднанням забороняється втручатися у діяльність професійних спілок, їх об'єднань та інших організацій найманих працівників, перешкоджати у будь-якій формі та будь-якими засобами працівникам об'єднуватися у професійні спілки, їх об'єднання, інші організації найманих працівників.

Організації роботодавців та їх об'єднання мають право здійснювати міжнародну діяльність (засновувати або вступати до міжнародних організацій роботодавців; прямі міжнародні контакти і зв'язки; укладення відповідних угод).

18 жовтня 2005 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про основні напрямки державної аграрної політики на період до 2015 року». В ньому вказано, що основними пріоритетами державної аграрної політики в Україні є створення умов для реалізації й захисту прав аграріїв на землю, формування ринкових земельних відносин і охорони земель, створення рівних умов для функціонування організаційно-правових форм ведення господарства в аграрному секторі, державна підтримка розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва на основі принципів ринкових відносин і підприємництва, кооперації й інтеграції, формування сприятливої цінової, фінансово-кредитної, податкової й бюджетної політики та ін.

Основні напрямки націлені на стійкий розвиток аграрного сектора національної економіки в Україні на період до 2015 року. Вони поширюються на сільське господарство, харчову промисловість і переробку сільськогосподарської продукції. Реалізація положень основних напрямків дозволить гарантувати продовольчу безпеку держави, перетворити аграрний сектор у високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому й зовнішньому ринках сектор економіки країни.

Таким чином, розвиток України як суверенної держави зумовив необхідність зміни соціально-економічних відносин у країні на принципово інші, відмінні від тих, що були в радянські часи. Внаслідок політичного протистояння у верхніх ешелонах влади щодо того, яка суспільно-політична система в Україні має бути побудована, як розвиватися державі в соціально-економічному плані, від самого початку освоєння нової ринкової системи господарювання було зроблено багато помилок і прорахунків. Аграрний сектор економіки не був винятком у цьому процесі. У сільському господарстві почали проявлятися різнопланові соціально-економічні процеси і явища, які з часом одержали певну правову базу і викликали потребу проведення аграрної реформи. Відмінність поглядів представників різних політичних партій і рухів щодо способів та механізмів переведення сільського господарства на новий шлях розвитку вкрай негативно впливала на розвиток аграрної політики та аграрної реформи, розробку механізмів її забезпечення. Аграрна реформа не була продекларована, водночас не була опрацьована і стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва та не затверджена єдина державна аграрна політика. То ж не дивно, що фрагментарні, не об'єднані єдиним задумом аграрні реформування не дають бажаних соціально-економічних наслідків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Буде діло – будуть премії // *Голос України*. – 1991, 31 жовтня.
2. Ділова Україна. – 1992. – №10. – Березень.
3. Ділові кола об'єднуються та розмежовуються // *Голос України*. – 1991, 20 вересня.
4. Зібрання постанов уряду України. – 1993. – № 3. – С. 87-89.
5. Зібрання постанов уряду України. – 1994. – № 9. – С. 31-34.

6. Офіційний вісник України. – 1998. – № 37. – Ст. 1375.
7. Про комерціалізацію діяльності підприємств і організацій сфери послуг. Указ Президента України від 18.04.1992 р. // Голос України. – 1992, 22 квітня.
8. Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію). Закон України від 06.03.1992 р. // Голос України. – 1992, 14 квітня.
9. Про плату за землю. Закон України від 03.07.1992 р. // Голос України. – 1992, 23 липня.
10. Про форми власності на землю. Закон України від 30.01.1992 р. // Голос України. – 1992, 25 лютого.
11. Урманов Ф.Ш. Державне забезпечення розвитку підприємництва / Ф. Урманов // Україна: поступ у XXI століття : мат. наук.-практ. конф. з проблеми реалізації положень Послання Президента України до Верховної Ради України.
12. Урядовий кур'єр. – 1995, 8 червня.
13. Чайнов А.В. Крестьянское хозяйство / А. Чайнов // Избранные труды. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.

Т. Советская

СЕЛЬСКОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК ФУНДАМЕНТ СВОБОДНОЙ ЭКОНОМИКИ

Сельское предпринимательство стаает важным фактором развития экономики Украины. Становление, развитие и утверждение предпринимательства в аграрном секторе связаны с результатами проведения земельной реформы, которая проводится с 90-х годов XX в., ее истоками в сельскохозяйственном производстве есть распаивание земель и имущества в колхозах и преобразование их в коллективные сельскохозяйственные предприятия, а также возможность всем желающим сельскохозяйственным товаропроизводителям выйти из них и создать самостоятельные фермерские хозяйства. Этот процесс длился до декабря 1999 года, когда был введен Указ Президента Украины «О неотложных мероприятиях по реформированию аграрного сектора экономики», который определял обязательную реорганизацию коллективных сельскохозяйственных предприятий и благоприятствовал созданию разных форм хозяйствования в украинской деревне. Утверждение новых форм собственности и хозяйствования создало благоприятные условия для развития предпринимательства в аграрном секторе экономики Украины.

Ключевые слова: сельское предпринимательство, аграрный сектор, фермерское хозяйство, земельный налог, малая приватизация, налог на прибавочную стоимость.

Tetyana Sovyetska

RURAL ENTREPRENEURSHIP AS THE FOUNDATION OF A FREE ECONOMY

Rural entrepreneurship is an important factor in the economic development of Ukraine. The formation, development and consolidation of business in the agricultural sector related to the results of the implementation of land reform, which is made of 90-ies of XX century. Its origins in agricultural production are sharing land and property in the collective and turn them into collective farms and providing agricultural producers wishing to withdraw from them and create their own farms. This process continued until December 1999, when it was introduced Decree of the President of Ukraine “On urgent measures to reform the agricultural

sector", which defines mandatory reorganization of collective farms and helped to create various forms in the Ukrainian village. The establishment of new forms of ownership and created favourable conditions for business development in the agricultural sector of Ukraine.

Key words: farming cooperatives, rent, entrepreneurship, privatization, farm, tax on land.

Отримано: 06.11.2014

УДК 94(477)«1920»:355.3:35:075

Д. В. Трембовецький

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТЕРСТВА УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В 1920 РОЦІ

Стаття присвячена реорганізаціям Військового міністерства Української Народної Республіки в 1920 році. Визначається актуальність теми дослідження. Подається історіографічний аналіз проблеми, який вказує на не розробленість даної проблематики та засвідчує необхідність такого дослідження.

У публікації відмічається, що структурна організація військового відомства періоду Директорії УНР будувалася на основі історичного досвіду попередніх українських режимів (управи, відділи). Юридичною основою для вироблення оптимальної основи стали Закони «Про тимчасові штати» та «Про вище військове управління». Вказуються обставини, в яких відбувалися реорганізації військового відомства.

Зроблено спробу детально проаналізувати структурні зміни, які відбувалися в Військовому міністерстві в результаті реорганізації протягом 1920 року. Зазначаються нововведення в структурі військового відомства. Вказується які нові Управи чи відділи з'явилися, які відбулися об'єднання і ліквідації.

Аналізуються причини докорінної зміни структурної організації Військового міністерства, які відбулися в результаті листопадової реорганізації 1920 року.

Ключові слова: Військове міністерство, військове відомство, Директорія УНР, структурна організація, реорганізація, Українська Народна Республіка.

У період Директорії УНР на порядок денний постали питання забезпечення обороноздатності української державності та будівництва національних Збройних сил. Важлива роль у цьому відводилася Військовому міністерству, як важливій складовій державного управління. За таких умов одним із завдань постало вироблення оптимальної структури військового відомства, зокрема, в 1920 році. Однак цей процес не отримав належного висвітлення в історіографії. Так, радянські історики, в силу ідеологічної заангажованості, загалом не звертали увагу на діяльність цього міністерства. Вони обмежувалися лише констатацією факту його існування, згадували прізвища окремих міністрів [6; 7]. Не на багато більше уваги проблемі реорганізації військового відомства Директорії УНР приділяли зарубіжні [8-13] та вітчизняні історики [14-23]. Певним виключенням у цьому переліку може слугувати праця А. Руккаса «Разом з поль-
412